

PŘEDNÁŠKA č. 4

Struktura obyvatelstva

STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE POHLAVÍ A VĚKU

Pohlaví obyvatelstva je jednou z charakteristik, která může přispět k typologii populace

- Poměr pohlaví je **výsledkem několika spolupůsobících fenoménů**:
 - 1) Poměr pohlaví **živě narozených dětí** (***jak je tomu v ČR?***)
 - 2) Pohlavně **diferencovaná úmrtnost** (mužská nadúmrtnost) (***ve kterém věku asi začíná a proč?***)
 - 3) **Zevní faktory** jako druh migrace, dramatické události (války)..

- Poměr pohlaví se vyjadřuje buď jako **podíl mužů a žen v populaci** (%) nebo jako počet mužů na 1000 žen (*maskulinita*) či obráceně (*feminita*)
- **Podíl žen** byl v českých zemích vždy „o něco“ **vyšší** než podíl mužů a pohyboval se mezi 51-54 % (v roce 2011: 51,0 %)

Věkové složení obyvatelstva

- Je důležitou **biologickou charakteristikou populace**
- Věková struktura je podrobně prezentována podle **jednotek věku** nebo **kalendářních let** narození nebo agregovaně podle různých charakteristických **věkových skupin** (nejčastěji pětileté věkové skupiny)
- Nejčastěji používaným způsobem interpretace věkové struktury obyvatelstva je tzv. **věková pyramida**
- Vedle věkové struktury umožňuje současně graficky znázornit i strukturu obyvatelstva podle pohlaví
- Její podstatou jsou dva spojené grafy, resp. dvojitý **histogram početnosti mužů a žen**

- V **levé části** grafu jsou **údaje pro muže**, v pravé části pro ženy
- Na **vodorovnou osu** se nanáší **počet obyvatel**, na **svislou osu** jednoleté či pětileté **věkové kategorie**
- V grafickém znázornění věkové pyramidy se zobrazují **veškeré nepravidelnosti způsobené jakýmikoliv událostmi v historii dané populace** (války, epidemie, hospodářské krize, období konjunktury, apod.)

2. DV

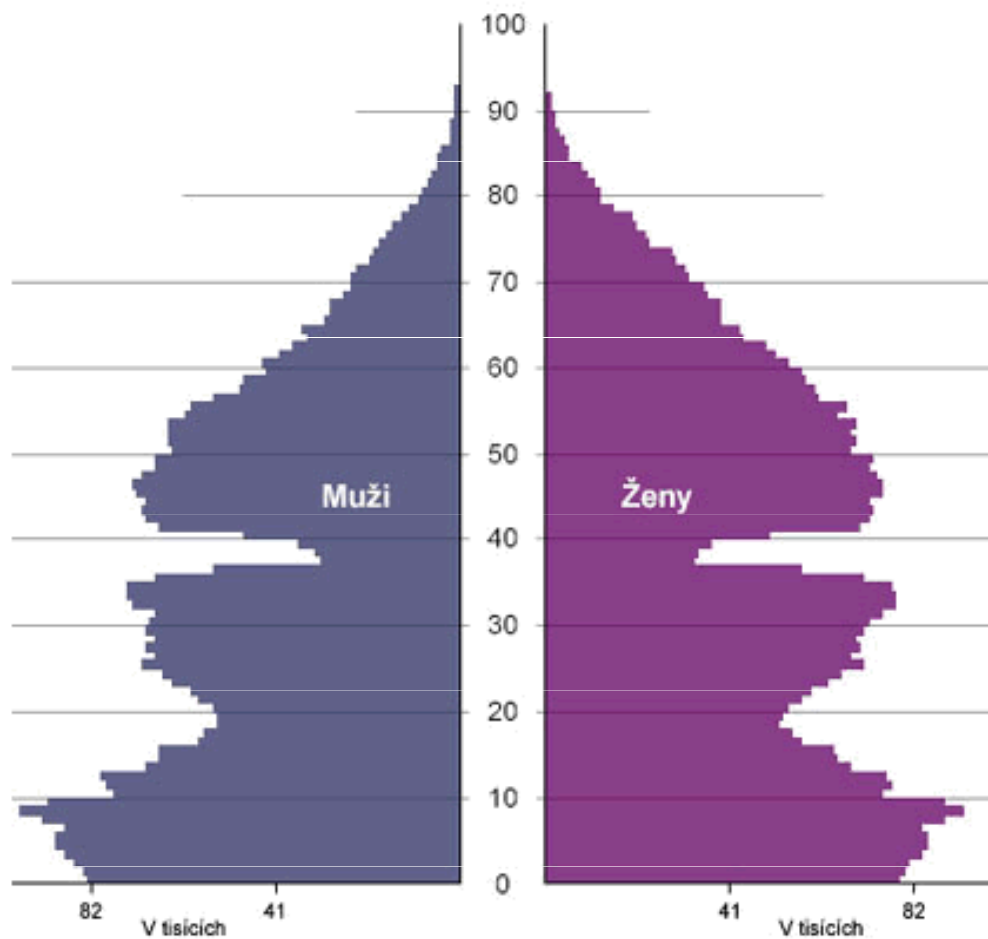
SO podle věku

1955

2006

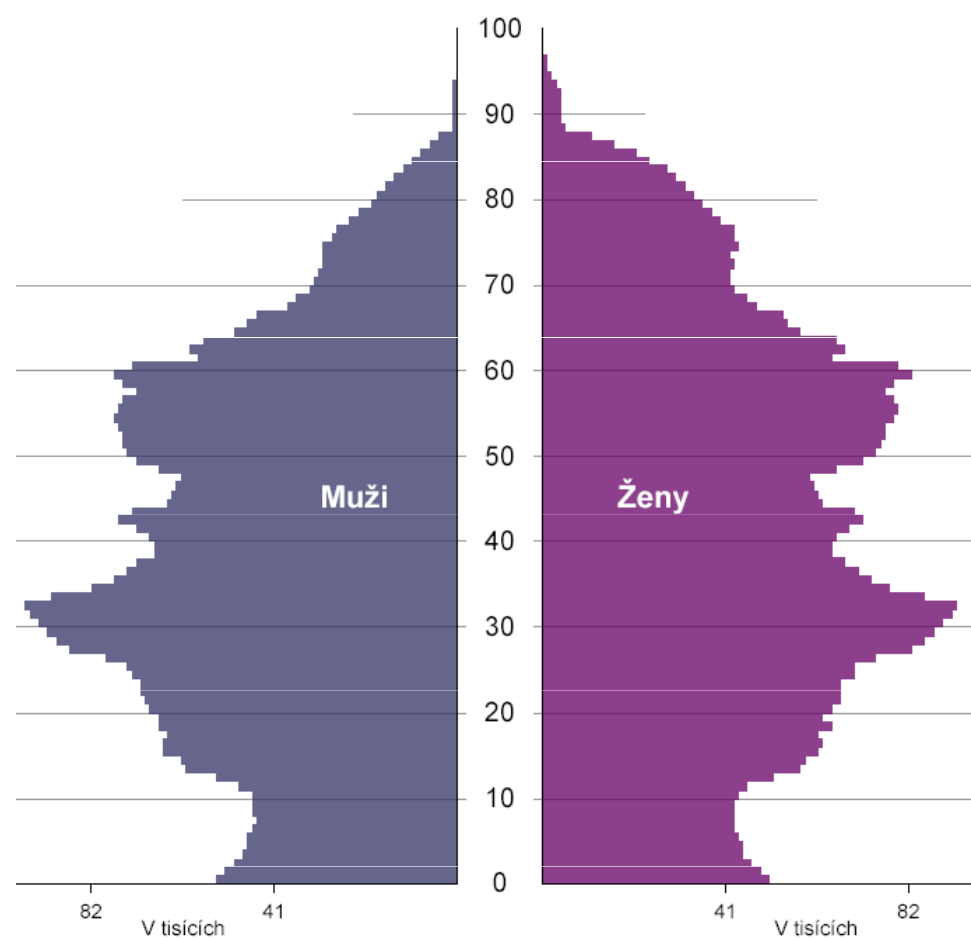
Věková skladba obyvatelstva: 1955

Česká republika

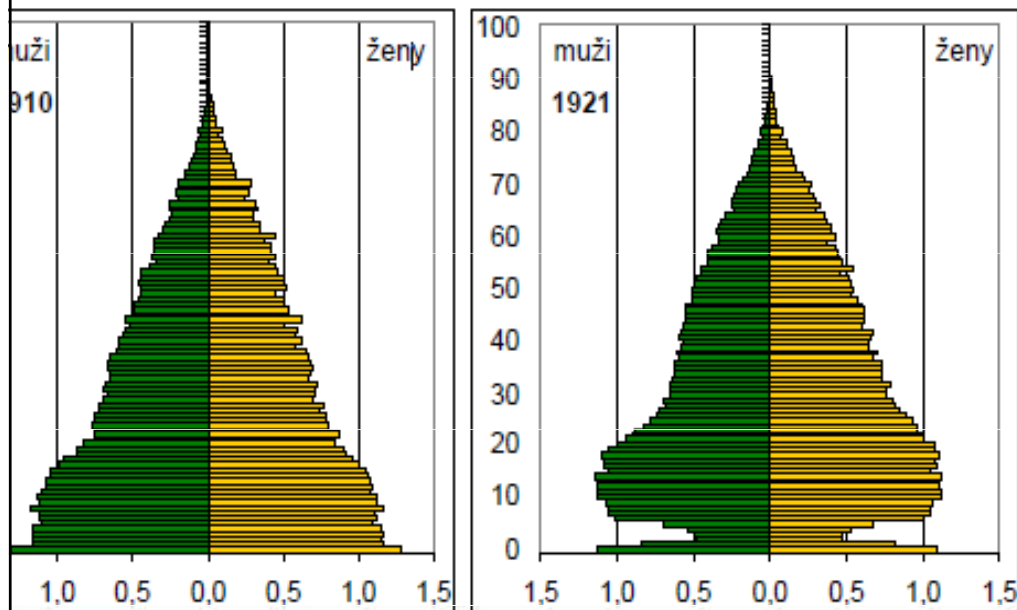

Věková skladba obyvatelstva: 2006

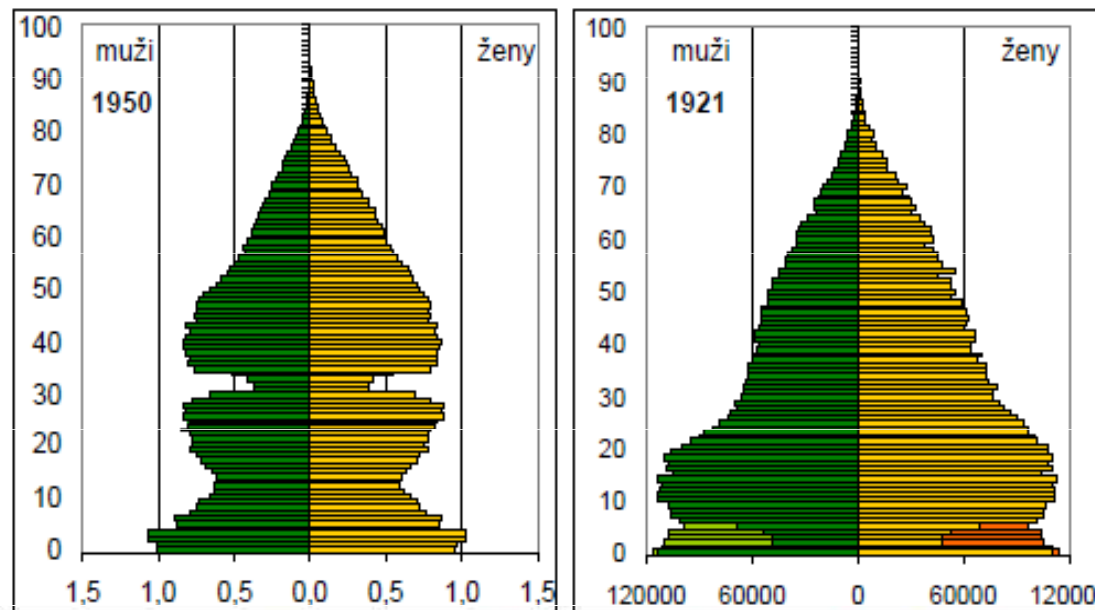
Česká republika

6. Veková struktura z dat sčítání 1910, 1921, 1930

7. Veková struktura 1921 a nemožnosti v období 1910-1921

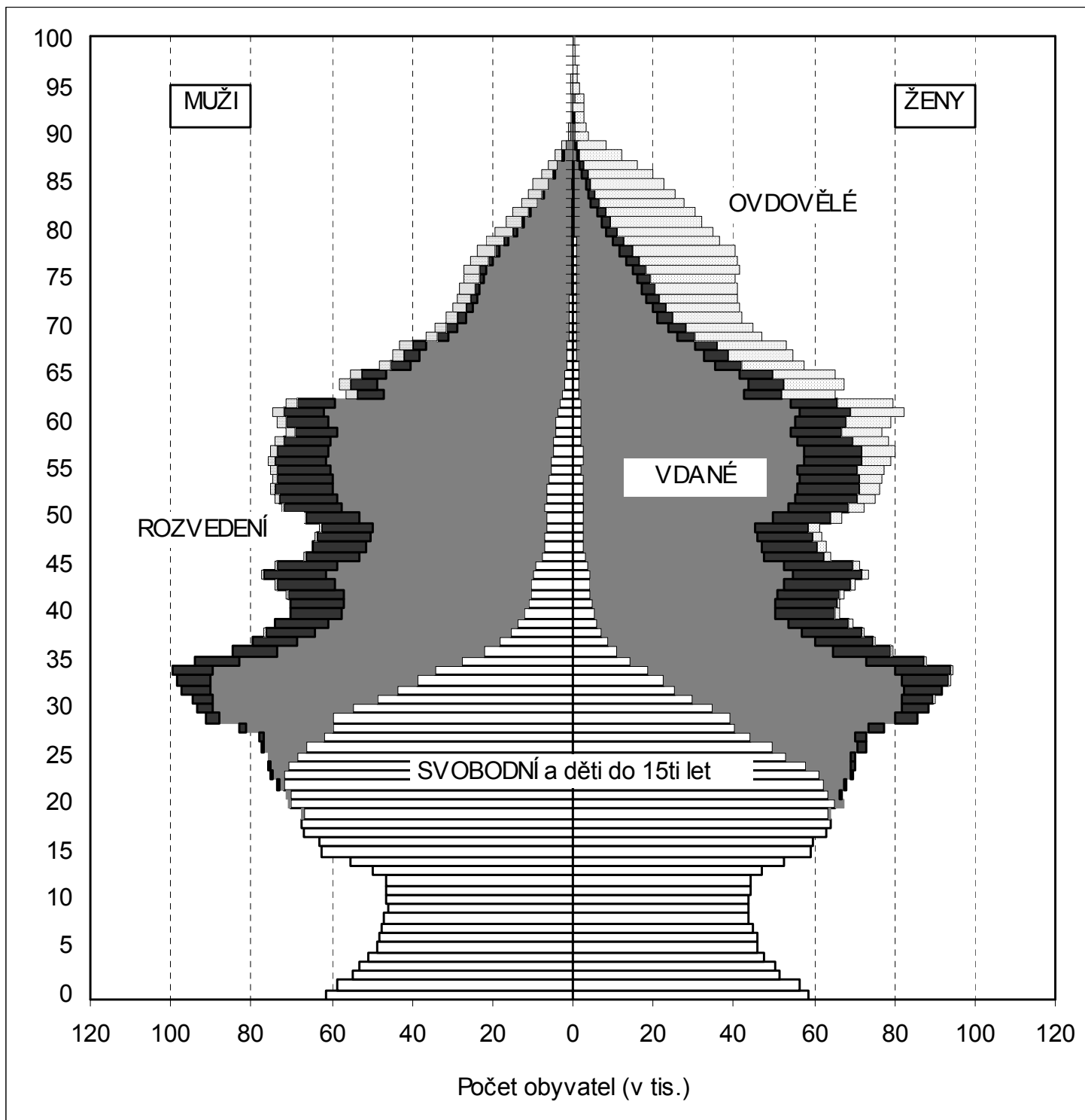
8. Sčítání lidu v letech 1910, 1921, 1950, POPIN Czech republic

Zdroj (graf 7): Kochanovskov: Odhad ztrát na populaci v českých krajích v letech 1900-1950, 1980

KOCHANOVSKÝ, I. 1960. *Odhad ztrát na populaci v českých krajích 1900-1960*. Demografie. 1960, 2. 108-123 s.
 KOCHANOVSKÝ, I. 1995. *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. 6. roč. 37, 9-21s.
 ČSÚ. *Číslo obyvatelstva v zemi Koruny české 1914-1918*. 2005. Praha: Český statistický úřad. 2005. 324 s. ISBN 80-250-1036-8
 WWW: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/4016-05>

Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921, 1924. Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout, 1924. Díl I., 129 s.
 Sčítání lidu v republice československé k 1.12.1930. Státní úřad statistický, Praha: Bursík a Kohout v Praze. 1934. sešit 7
 Sčítání lidu v Republice československé ke dni 1. března 1950, 1958. Praha: Státní úřad statistický, 1958, Díl II., 114 s.
 Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Österreich. 1917.
 Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei. 1917. 51s.

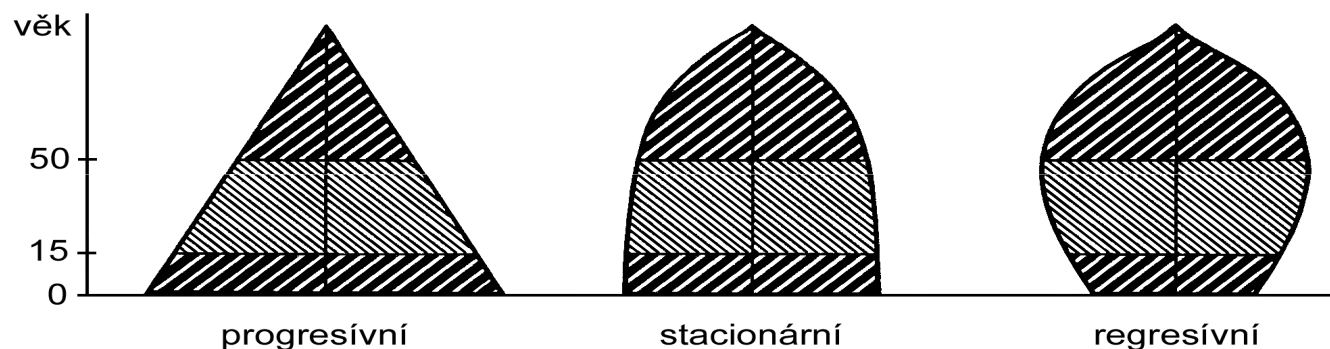
2008

Specifické vlivy projevující se ve věkové struktuře České republiky:

- obecně **výrazná převaha žen ve vyšších věkových kategoriích**, zhruba od padesátého roku života (typické pro většinu zemí ekonomicky vyspělého světa)
- **snížení počtu narozených v období 1. světové války** (1914 – 1918; stále ještě patrný zářez ve věkové pyramidě),
- **snížení počtu narozených v době světové hospodářské krize** (1930 – 1935)
- **vzestup míry porodnosti** již od počátku čtyřicátých let v době nacistické okupace, a **zejména po 2. světové válce**
- **pokles porodnosti na přelomu padesátých a šedesátých let** – legalizace interrupcí,
- **krátké mírné oživení v polovině šedesátých let** - pronatalitní opatření,
- **pokles porodnosti na konci šedesátých let** - společensko-ekonomická krize
- **prudký nárůst úrovně porodnosti v první polovině sedmdesátých let** - pronatalitní opatření (kohorty 1974 a 1975 jsou početně nejsilnější v celé české populaci),
- **hluboký pokles porodnosti od poloviny devadesátých let** - reakce na změněnou politickou a sociálně-ekonomickou situaci v zemi po roce 1989,
- **mírný nárůst porodnosti po roce 2000** - silné ročníky (ženy) z poloviny sedmdesátých let se dostávají do věku, kdy začínají rodit děti - rozšiřuje se základna pyramidy.

- Jednou z dříve užívaných typologií obyvatelstva, jejíž základy jsou přeneseně využívány dodnes je **klasifikace švédského demografa G. Sundbärga (1900)**, jenž vyslovil zákonitost, vztahující se k věkové struktuře
- Sundbärg rozdělil obyvatelstvo podle věku na **tři základní skupiny – dětskou (0-14 let), reprodukční (15-49) a postreprodukční (50 a více)**, jejichž základ je určen tzv. **reprodukčním (rodivým) věkem žen (15-49 let)**

Neplést reprodukční a produktivní věk!!

Podle zastoupené dětské a postreprodukční složky je možné určit **tři populační typy**:

- 1) Progresivní typ** (s výraznou převahou dětské složky nad reprodukční – modelově 400:500:100)
- 2) Stacionární typ** (dětská a postreprodukční složka jsou téměř vyrovnány – 265:505:230)
- 3) Regresivní typ** (postreprodukční složka převažuje nad dětskou – 200:500:300)

(Který typ je dnes typický pro ČR?)

Základní věkové složení obyvatelstva

- Tím se rozumí třídění podle **tří velkých věkových skupin**, které jsou mezinárodně srovnatelné:

0-14 let, 15-64, 65 a více let

- Toto členění se primárně **neváže na reprodukční věk** a základní typy obyvatelstva, je spojeno s ekonomickou aktivitou, resp. neaktivitou

- ***Index stáří***

$$I_S = \frac{P_{65+}}{P_{0-14}} * 100$$

- ***Index ekonomického zatížení***

$$I_{EZ} = \frac{O_{0-14} + O_{65+}}{O_{15-64}} * 100$$

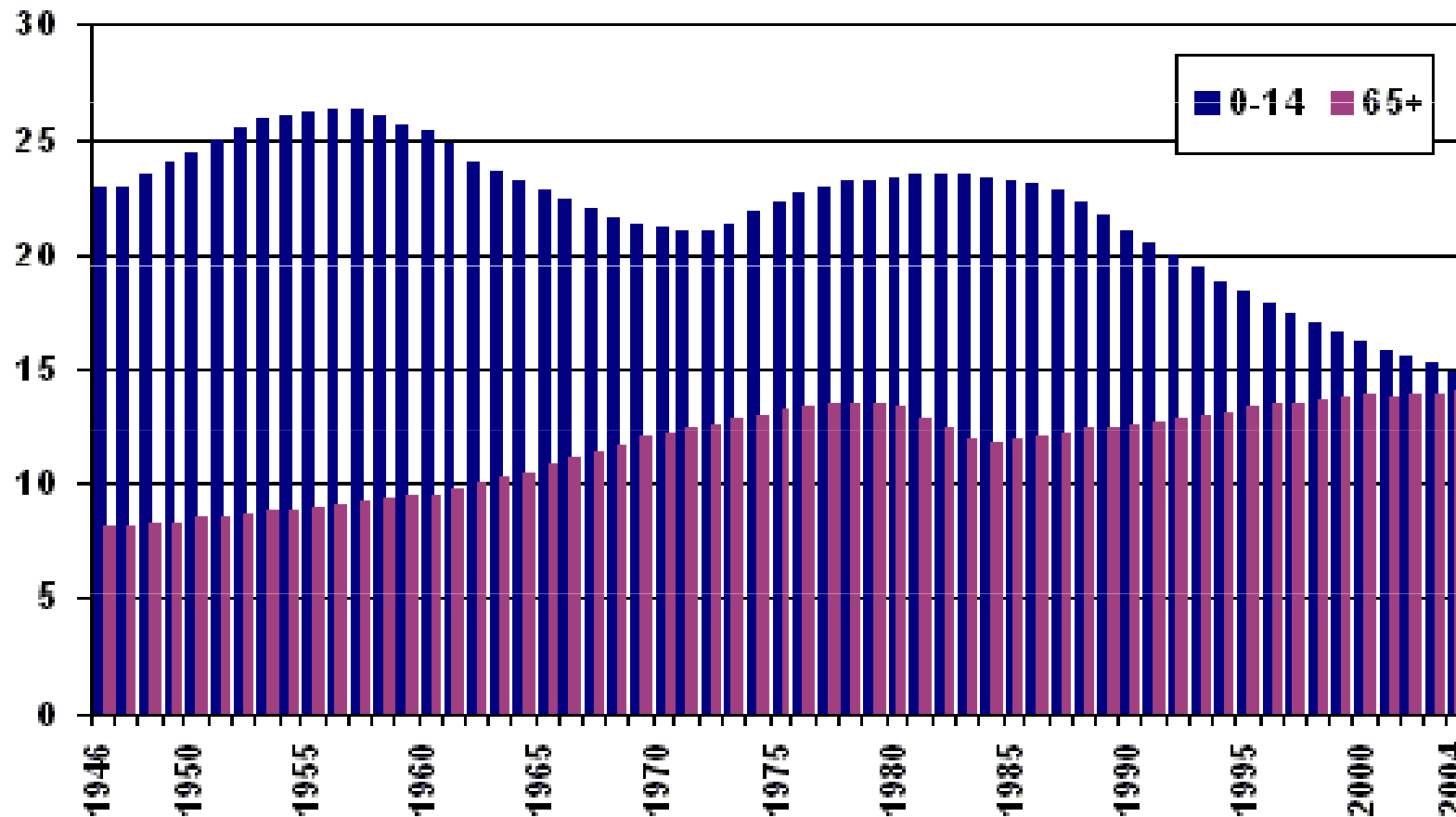
2. DV

SO podle věku

Věkové skupiny - 0-14, 15-64, 65+

Index stáří

Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let
v letech 1946-2004 (v %)

Rok 1990

- děti do 15 let: 21,0 %, 65+ : 12,6 %

Rok 2011

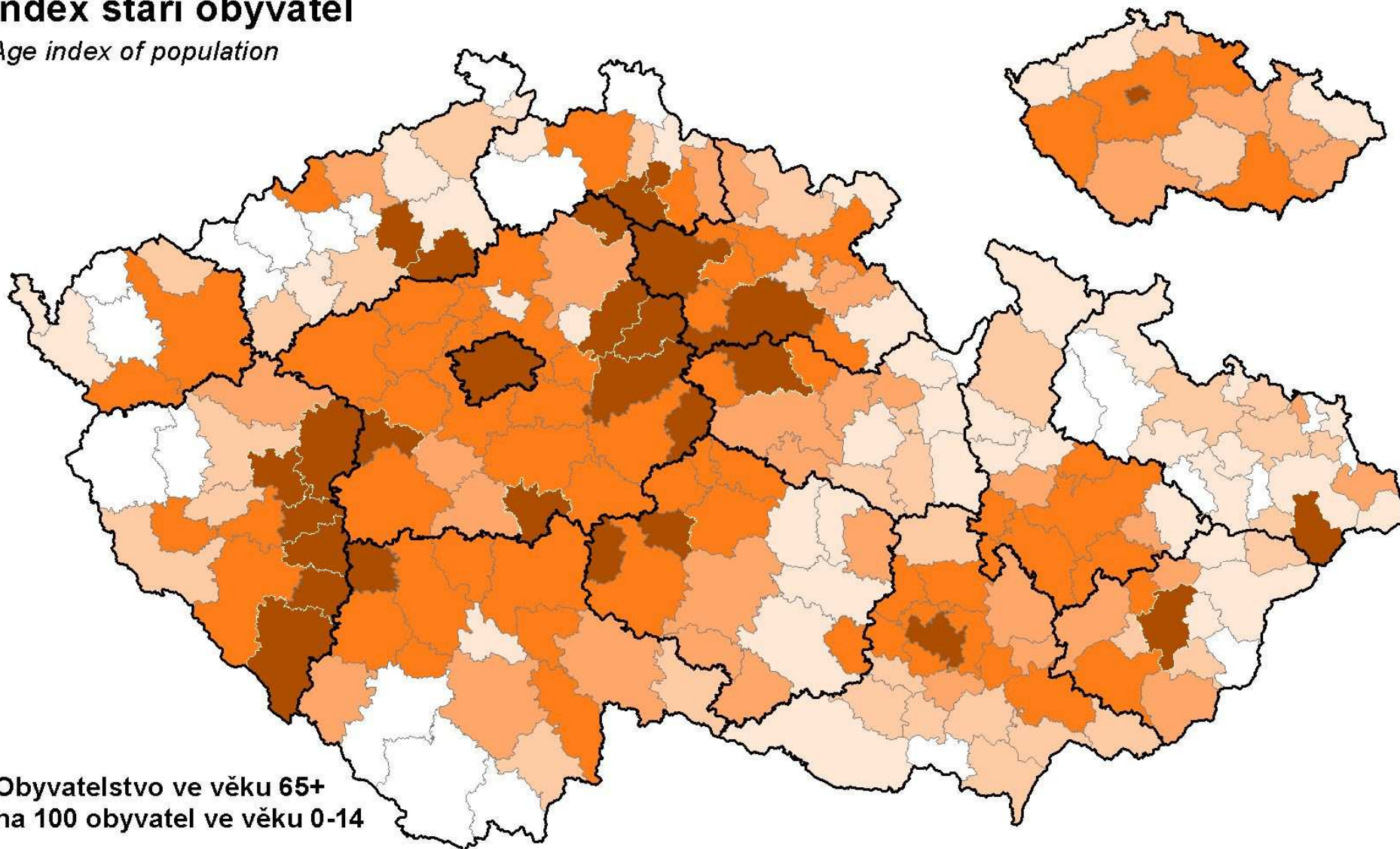
- děti do 15 let: 14,3 %, 65 + : 16,1 %

—→ **rokem 2006 byl zahájen trend převahy starší populace nad dětmi** a tento se bude nadále **zrychlovat**, jak budou hranici 65 let překračovat početně silnější generace narozené v době 2. světové války a zvláště v prvních letech po ní

- ***Index stáří 2011: 112,8 %***

Index stáří obyvatel

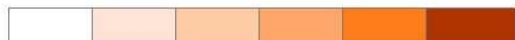
Age index of population

Obyvatelstvo ve věku 65+
na 100 obyvatel ve věku 0-14

*Population aged 65 and more per
100 inhabitants aged 0-14*

65 75 80 85 95

Česká republika (Czech Republic) = 85,4

Extrémní hodnoty (Extreme values):

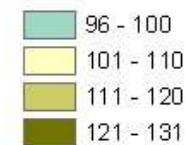
Maximum: Praha = 121,2

Minimum: Česká Lípa = 51,6

Index stáří

podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 2011

Index stáří v krajích

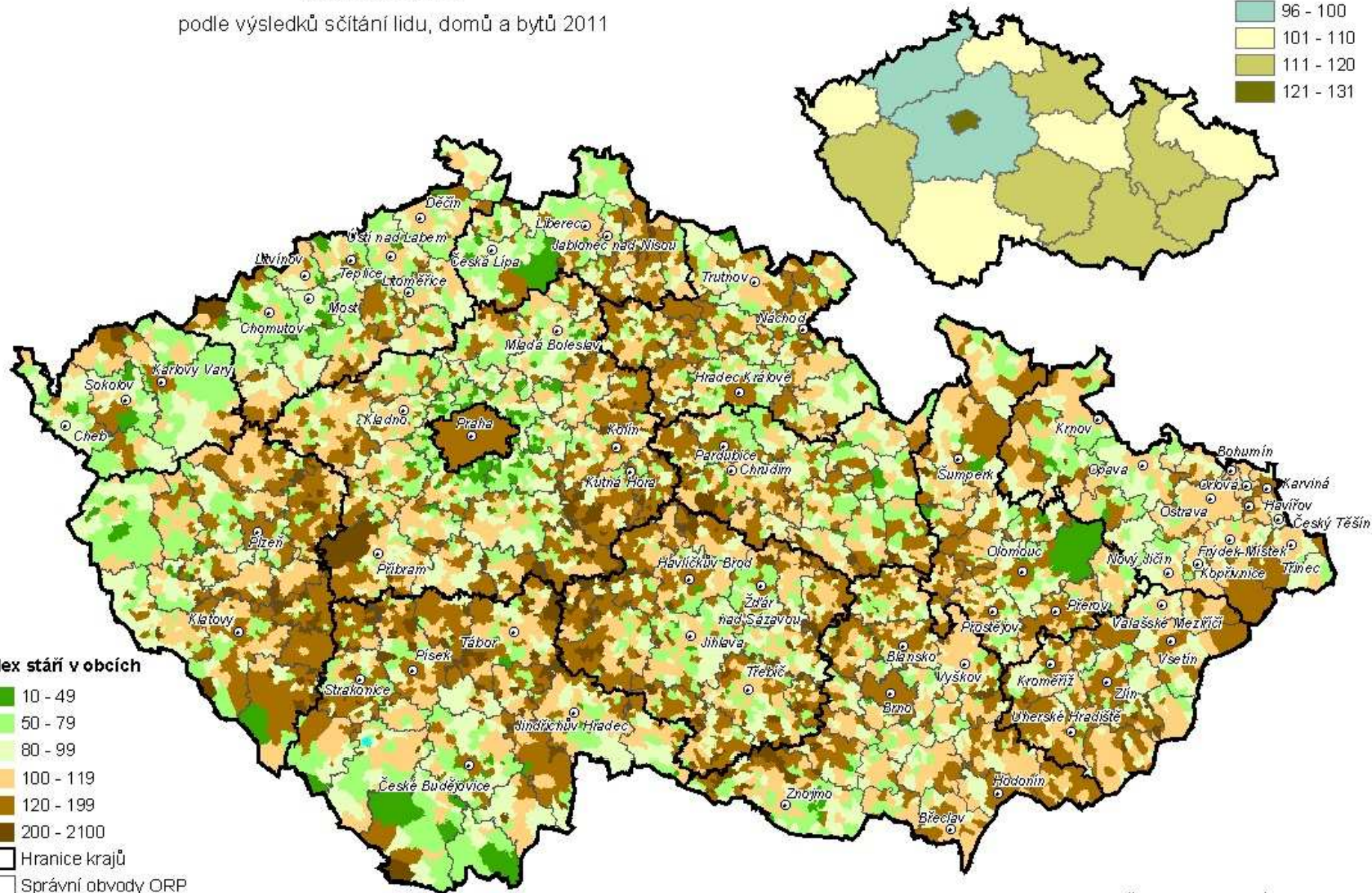
Index stáří v obcích

— Hranice krajů
□ Správní obvody ORP

Index stáří vyjadřuje počet obyvatel starších 64 let na 100 obyvatel mladších 15 let.

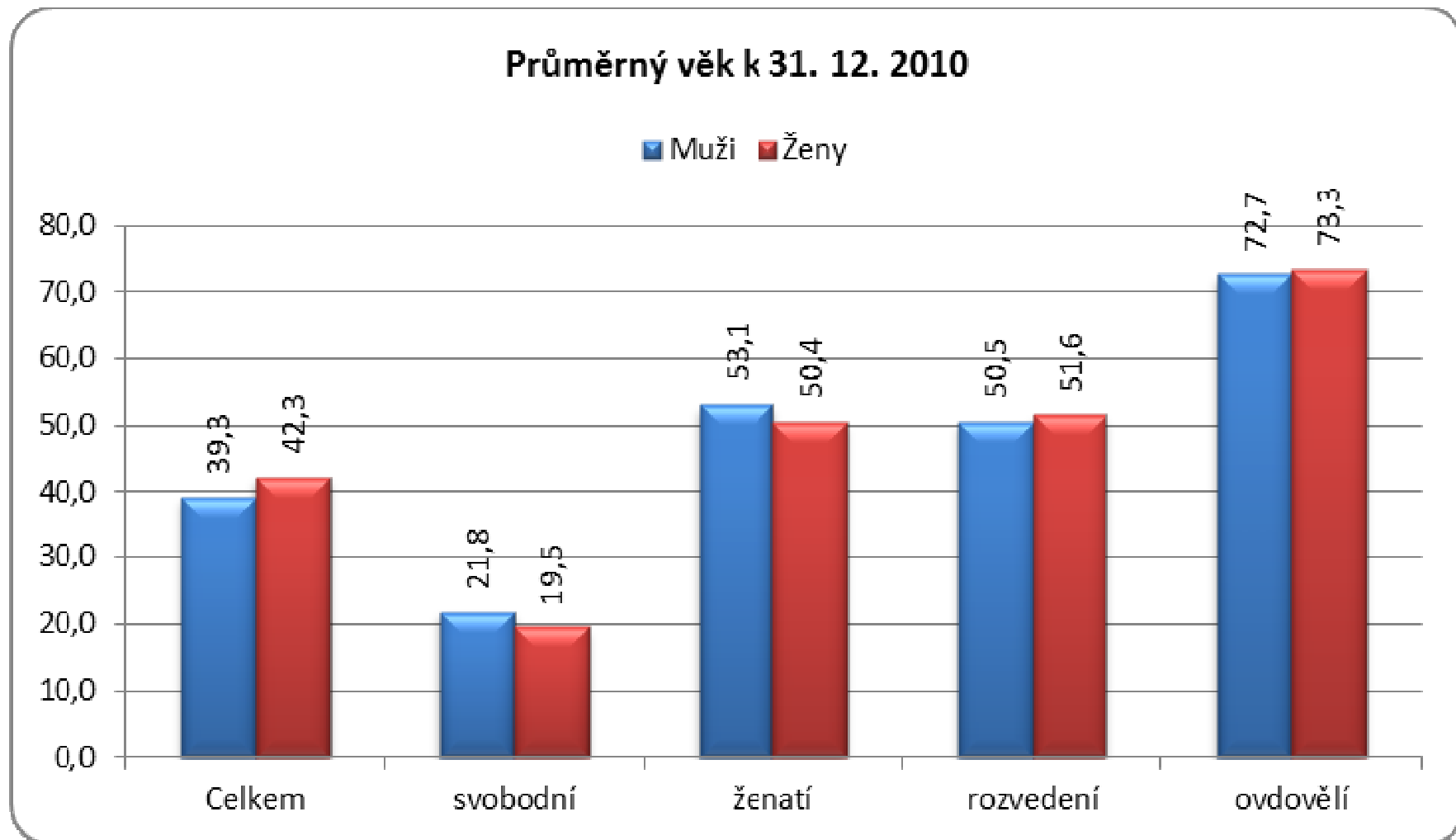
⊙ Města s 20 000 a více obyvateli

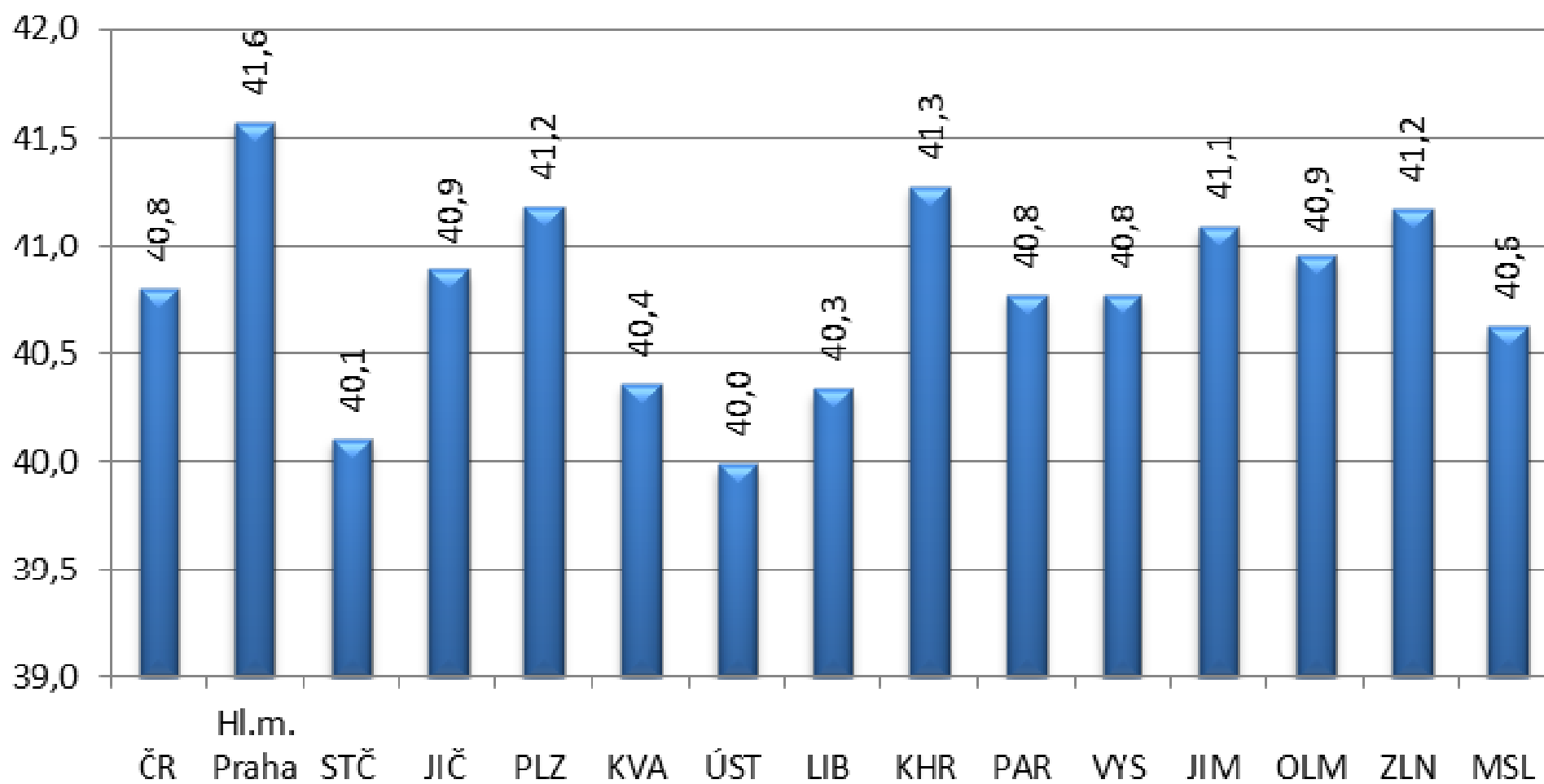
Populační projekce ČSÚ z roku 2004 (střední varianta):

- Po zvýšení úhrnné plodnosti až na 1,6 dítěte na jednu ženu a ročním kladném saldu migrace 25 tis. a více osob **začne opětovný úbytek obyvatelstva**
- Počet **narozených poklesne opět pod 90 tis.** při stále rostoucím počtu seniorů
- Rok 2020: 20 % osob ve věku 65+, **2050: 30 %**

- **Průměrný věk** obyvatel ČR v roce 2010: 40,8 roku (muži: 39,3; ženy: 42,3) a tento neustále roste (**Průměrný věk vs. věkový medián a modální věk?**)

Průměrný věk k 31. 12. 2010

- Mezi roky 1990-2011 **vzrostla naděje dožití:**

- 1) mužů při narození o 7,1 roku na 74,7 let;
- 2) žen při narození o 5,3 roku na 80,7 let

⇒ **rozdíl mezi pohlavími se snižuje!**

(Jak si stojíme ve srovnání s vyspělým světem?)

Struktura obyvatelstva podle národnosti

Historické diferenciační vlivy:

- 1) **Přirozená reprodukce obyvatelstva**
(průmyslová revoluce, sílí německá menšina)
- 2) **Vystěhovalectví** (postihovalo více průmyslové oblasti s většinovým německým obyvatelstvem)
- 3) **Definice národnosti** odvozovaná za Rakouska-Uherska z tzv. „obcovací řeči“

Data pouze ze sčítání lidu!!

- V roce 1930: česká národnost 7,30 mil.
německá 3,15 mil.
polská 93 tis.
slovenská 44 tis.
ukrajinská a ruská 23 tis.
.....

- Specifikum: „**československá**“ národnost u sčítání 1921 a 1930
- Vlastní deklarace národnosti v roce 1991, objevila se „**moravská**“ národnost (1,4 mil. osob, 13,2 % populace) a slezská národnost (44 tis.)
- Sčítání 2001: česká národnost 90,4 %
moravská 3,7 %
slovenská 1,9 %
polská 0,5 %
německá 0,4 %, ukrajinská,
vietnamská 0,2 %
- **Z hlediska národnosti je ČR velmi jednotná**
- **Rómové** v roce 1989: 145 tis.
1991: 32 tis.
2001: 11 tis. (realita kolem 250 tis.)

Sčítání 2011

- Česká národnost (64,3 %, tj. 6,7 mil.)
- Moravská (5,0 %, tj. 522 tis.)
- Slovenská (1,4 %, tj. 147 tis.)
- Romská (5 tis. obyvatel...)

- **Stále více lidí se k národnosti nevyjadřuje**, v roce 2011 to bylo 2,6 mil. osob (v roce 2001 jen 173 tis.)

Struktura obyvatelstva podle vzdělání

- **Zestátnění a zesvětštění škol** za Josefa II – významný počin
- V roce **1860 chodí do národní školy už 97 % dětí** školou povinných (rozdíly mezi pohlavími malé)
- V ČR, která má dnes, podobně jako jiné společensky vyspělé země **téměř plnou gramotnost**, se pro hodnocení struktury obyvatelstva podle vzdělání využívá vhodnějšího kritéria, a to **nejvyššího dosaženého stupně vzdělání**.

Rozlišují se kategorie:

- ***základní vzdělání a bez vzdělání*** (či nedokončené základní vzdělání)
- ***střední vzdělání bez maturity***
- ***střední vzdělání s maturitou a vyšší odborné vzdělání (VOŠ)***
- ***vysokoškolské vzdělání***

Vzdělanost obyvatelstva staršího 15 let v ČR v letech 1950-2011 podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání

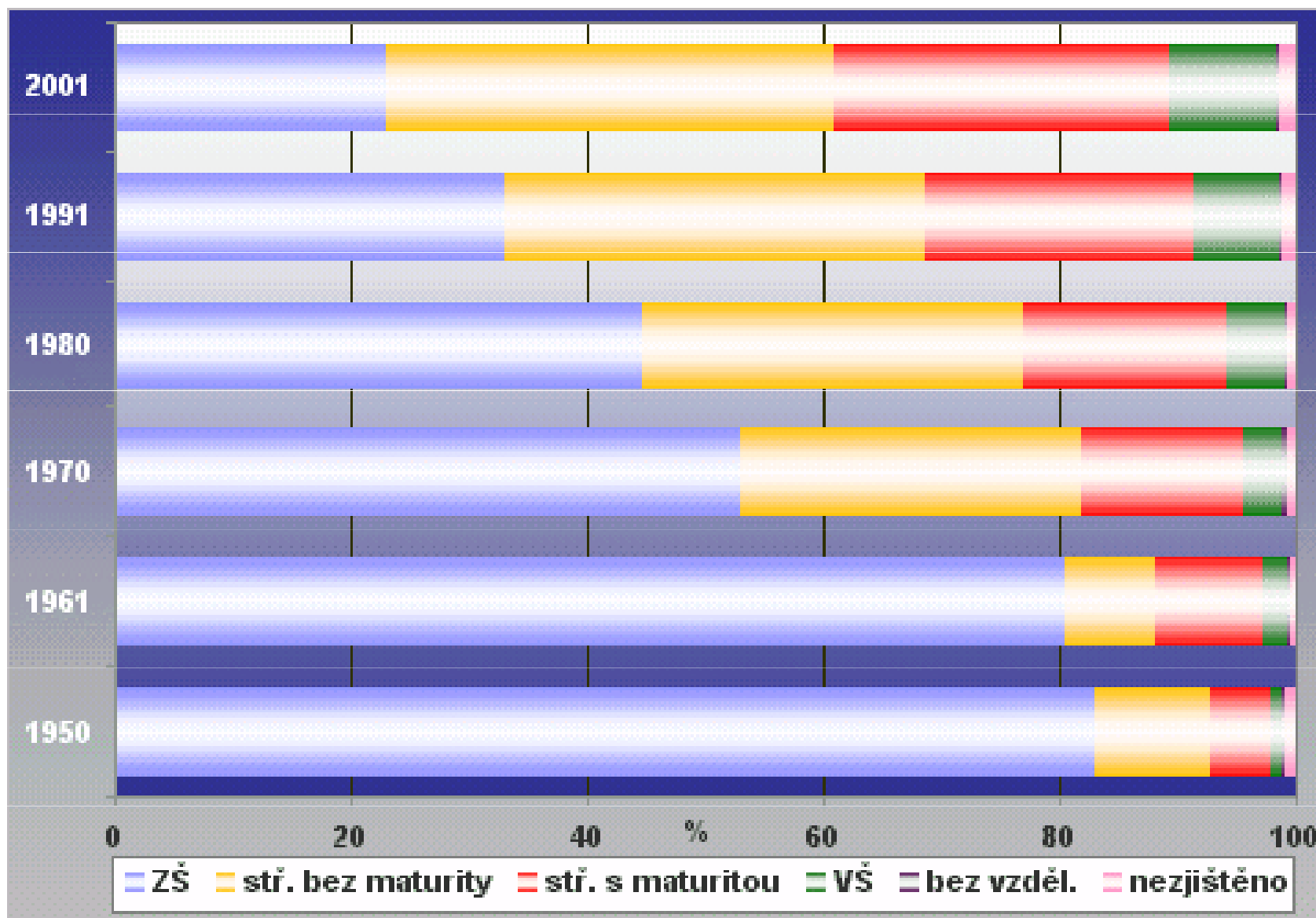
nejvyšší dosažené vzdělání	1950 (%)	1991 (%)	2001 (%)	2011 (%)
základní a bez vzdělání (vč. neukončeného a nezjištěného)	84,2	34,5	24,7	*18,0
střední odborné (bez maturity)	9,8	35,4	38,0	33,0
úplné střední s maturitou (+VOŠ)	5,1	22,9	28,4	31,2
vysokoškolské	0,9	7,2	8,9	12,5

* V roce 2011 bylo nezjištěno vzdělání u 477 tis. osob, není proto do první kategorie zahrnuto.

Sčítání 2011

- **Výrazně roste počet vysokoškoláků** v ČR, v roce 2011 jich bylo sečteno 1,11 mil. oproti 762 tis. v roce 2001
- **Roste ovšem také počet osob bez vzdělání**, tedy těch, co nikdy nechodili do školy – v roce 2011 jich bylo 42,4 tis., před deseti lety o 5 tis. méně
- **Nejvíce lidí s VŠ vzděláním je v Praze** (zhruba 23 %), dále v Jihomoravském a Moravskoslezském kraji

- **Data pouze ze sčítání lidu!!** Počítá se pouze obyvatelstvo **starší 15 let**; Za kraje a ČR odhady z VŠPS..

Struktura obyvatelstva podle náboženství

- Důležitý **kulturně-politický znak** populace
- V českých zemích měla vždy **dominantní postavení římskokatolická církev**, podporovaná habsburským dvorem
- Navenek měly české země na přelomu 19. a 20. století **95 % katolickou většinu**
- Za první republiky se **uvolnily evangelickým církvím nové prostory**, římskokatolická církev si nesla v českém politickém životě habsburskou diskreditaci
- Největší úspěch však postupně získalo **ateistické hnutí**

Sčítání 1921: římskokatolické vyznání 82,0 %

evangelické celkem 4,0 %

československé 5,2 %

izraelské 1,3 %

pravoslavné 0,09 %

bez vyznání 7,2 %

- Rok **1953** byl potom **nadlouho posledním**, kdy státní demografická statistika evidovala položku „náboženství“

Sčítání 1991: římskokatolické 39,0 %

evangelické celkem 2,5 %

čs. církvev husitská 1,7 %

bez vyznání 40,0 %

Sčítání 2001: římskokatolické 26,5 %, bez vyznání 58,5 % a **proces ateizace** českých zemí **se stále prohlubuje**

Sčítání 2011

- **Možnost neodpovědět na otázku víry využilo 4,7 mil. osob!!**
- „Dominuje“ stále **římskokatolická církev** (1,08 mil. osob), dále hluboko za ní je Českobratrská církev evangelická (52 tis.) a Církev československá husitská (39 tis.)
- Více než 700 tis. lidí uvedlo, že věří, ale neuvedlo v co..

Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity

- Mezi nejdůležitější, ale také nejmladší klasifikace obyvatelstva na základě ekonomických znaků patří členění podle ***ekonomické aktivity***
- V České republice došlo v posledních dvaceti letech k několika **změnám ve vymezení souboru *ekonomicky aktivních obyvatel...***

V současné době (od sčítání lidu 2001) naše statistika považuje za **ekonomicky aktivní** osoby:

- **zaměstnané, zaměstnavatele, samostatně činné osoby (OSVČ)**
- **pracující důchodce, pracující studenty a učně**
- **ženy na mateřské dovolené** v trvání 28 nebo 37 týdnů
- **osoby ve vazbě** nebo výkonu trestu
- **nezaměstnané osoby** (registrované, dostupné, aktivně si hledající práci)
- (tehdy také osoby v základní, náhradní nebo civilní vojenské službě)

Obyvatelstvo ***ekonomicky neaktivní*** bývá dále členěno na:

- **osoby nezávislé** (nepracující důchodci, ostatní nepracující osoby s vlastním zdrojem obživy),
- **osoby závislé** na živiteli (nepracující žáci, studenti a učni, děti předškolního věku, ženy na další mateřské dovolené, osoby v domácnosti a ostatní závislé osoby)

Základním ukazatelem je potom ***míra ekonomické aktivity (EA)***, kterou můžeme charakterizovat jako podíl ekonomicky aktivních z celkového počtu obyvatel starších 15 let:

$$míra_{EA} = \frac{EA}{P_{15+}} * 100$$

Tento se v mezinárodních srovnáních často nahrazuje ***úrovní ekonomické aktivity*** (produktivní věk místo EA, také může být celá populace míst 15+)

- Míra ekonomické aktivity v celé populaci v roce 2011 dle VŠPS byla 58,3 %
- Míra ekonomické aktivity v rámci skupiny 15-64letých byla dle VŠPS 70,5 %